

Πάρ' τον στο γάμο σου...: Φιλόγελως 72*

ΤΟ ΕΙΔΟΣ της σύντομης, αστείας αφήγησης, που συνηθίζουμε σήμερα να χαρακτηρίζουμε με τον όρο «ανέκδοτο» (=διήγηση ευτράπελου και διασκεδαστικού επεισοδίου),¹ ανάγεται στην αρχαιότητα. Οργανωμένες συλλογές μαρτυρούνται τόσο στην αρχαία ελληνική, όσο και στη λατινική γραμματεία.² Οι μελετητές δέχονται ότι τα αρχαία ανέκδοτα, 'an elusive but documentable oral genre',³ τείνουν να συνδυάζουν δύο βασικά γνωρίσματα, μια διήγηση για ένα γνωστό ή σημαντικό πρόσωπο, και μια αξιομνημόνευτη ρήση του προσώπου αυτού. Λόγω του δεύτερου αυτού στοιχείου σχετίζονται με είδη λαϊκής σοφίας.⁴

* Οι μεταφράσεις των αρχαίων κειμένων που παρατίθενται είναι της γράφουσας. Ευχαριστώ τους Μ. Ταμιωλάκη και Α. Βέργαδο για τα σχόλιά τους σε προηγούμενες μορφές αυτής της εργασίας.

1 Βλ. *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, λ. ανέκδοτο (2). Η έννοια του «αστείου» είχε (και έχει) βέβαια ποικίλες αποχρώσεις, με τις οποίες η έρευνα έχει ασχοληθεί εκτεταμένα. Αυτές αντανakλώνται στην ποικιλία του σχετικού λεξιλογίου, βλ. Andreassi 2004: 13-4. Συστηματική μελέτη του γέλιου στην ελληνική αρχαιότητα από κοινωνιολογική και ψυχολογική σκοπιά, με αναφορά στα διάφορα είδη του «χιούμορ», εκπονήθηκε πρόσφατα από το Halliwell (2008).

2 Π.χ. βιβλία ανεκδότων φέρονται να χρησιμοποιούν οι «παράσιτοι» του Πλάτου (*Persa* 392-5, *Stichus* 400, 454-7). Βλ. Baldwin 1983: ix-xi, και πιο αναλυτικά Andreassi 2004: 17 κ.εξ.

3 Russo 1997: 50.

4 Βλ. Russo 1997: 50-1, 144 σημ.5.

Η παρούσα μελέτη θα ενισχύσει την παραπάνω άποψη αναλύοντας το παράδειγμα στο οποίο χρωστάει τον τίτλο της. Στις επόμενες σελίδες θα μας απασχολήσει ένα αστείο από την ελληνική συλλογή αστείων ιστοριών με τον τίτλο *Φιλόγελως* («Εραστής του γέλιου»), που χρονολογείται στην ύστερη αρχαιότητα και σώζεται με τα ονόματα των (κατά τα άλλα άγνωστων) Ιεροκλή και Φιλάγριου.⁵ Το αστείο αυτό θα δώσει αφορμή για μερικές παρατηρήσεις γύρω από τα ειδολογικά γνωρίσματα και τη λειτουργία των ανεκδότων, καθώς και για μία ανίχνευση της σχέσης τους με άλλα είδη λαϊκής λογοτεχνίας με προφορική βάση, και με είδη του έντεχνου λόγου.

Στα 265 ανέκδοτα της συλλογής *Φιλόγελως* τα αστεία δεν μοιάζουν να διακωμωδούν συγκεκριμένα πραγματικά πρόσωπα (άλλωστε δεν αναφέρονται κύρια ονόματα),⁶ αλλά τύπους χαρακτήρων: οι περισσότεροι έχουν να κάνουν με γνωρίσματα προσωπικότητας (φιλάργυρος, άλαζών, εὐτράπελος) ή επαγγέλματα (ιατρός), αλλά και με την εθνική καταγωγή (των Αβδηριτών, των Σιδωνίων, των Κυμαίων· τα αστεία αυτού του είδους θυμίζουν τα σύγχρονα «Ποντικά» ανέκδοτα). Πάνω από τα μισά ανέκδοτα της συλλογής (1-103, 253-259, 265) στρέφονται γύρω από το χαρακτήρα του *σχολαστικού*, καρικατούρας «σοφού» ο οποίος, εξαιτίας της άσκοπης και κενής πνευματικότητάς του,⁷ αδυνατεί να κατανοήσει απλά συμφραζόμενα της καθημερινής ζωής. Ένα από αυτά τα ανέκδοτα είναι και το αρ. 72:

5 Η πιο πρόσφατη έκδοση (που ακολουθείται εδώ) είναι αυτή του R.D. Dawe (Teubner, 2000). Η ακριβής χρονολόγηση της συλλογής και η ταυτοποίηση των «συγγραφέων» αποτελούν δυσεπίλυτα προβλήματα, βλ. π.χ. Baldwin 1983: iv-viii.

6 Κάποια ανέκδοτα συνδέονται με ιστορικά πρόσωπα σε άλλες πηγές, π.χ. *Φιλόγελως* 148 = Πλουτ. *Ηθικά* 177a, για τον Αρχέλαο της Μακεδονίας (*Λεξικό της κοινής νεοελληνικής* λ. ανέκδοτο (1) «Επεισόδιο ή συμβάν που αναφέρεται σε ιστορικό πρόσωπο, αλλά η αλήθεια του δεν επιβεβαιώνεται από έγκυρες ιστορικές πηγές»).

7 Για τη σημασία του όρου «σχολαστικός» (κυριολεκτικά: αυτός που αφιερώνει τον ελεύθερο χρόνο του στη μάθηση, σοφός [Διογ. Λαέρτιος 5.37, Πλουτ. *Κικ.* 5] αλλά και με ειρωνική σημασία, 'pedant, learned simpleton'), βλ. LSJ και αναλυτικότερα Andreassi 2004: 43-51. Μία από τις σημασίες της λέξης είναι και δικηγόρος στο επάγγελμα.

Σχολαστικὸς ἐν γάμοις ἐστιαθεὶς εἶτα ἀναχωρῶν
Εὐχομαι, εἶπεν, εὐτυχῶς καὶ ἀεὶ ταῦτα ὑμᾶς ποιεῖν.

Ἐνας σχολαστικὸς, ἀφοῦ παρακάθησε σε γαμήλιο γλέντι,
εἶπε τῆ στιγμῆ τῆς ἀναχώρησής του: «Εὐχομαι νὰ κάνετε
πάντα τόσο εὐτυχισμένους γάμους.»

Ο σχολαστικὸς τοῦ ἀνεκδότου αὐτοῦ ἀπολαμβάνει ἓνα γαμήλιο
γλέντι, γιὰ νὰ χαιρετήσῃ στο τέλος με μιὰ ἐντελῶς παράταιρη εὐχή.
Αὐτὴ θυμίζει ἐντόνα τὴν πασίγνωστη νεοελληνικὴ παροιμία:

Πάρ' τον στο γάμο σου, νὰ σου πει καὶ τοῦ χρόνου.

Ἡ παροιμία αὐτὴ, με τὶς παραλλαγές τῆς, βρίσκεται καταγεγραμ-
μένη στὴ συλλογὴ παροιμιῶν τοῦ Ν. Πολίτη,⁸ ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ
τὴν ομοιότητα με τὸ ἀρχαῖο ἀνέκδοτο καὶ σχολιάζει:

Ἡ εὐχὴ «καὶ τοῦ χρόνου» ἢ «κι' ἀπὸ χρόνου» ἐπιλέγεται ἐπὶ
πράξεων ἢ ἐπὶ καταστάσεων κανονικῶς καθ' ἕκαστον ἔτος
ἐπαναλαμβανομένων· οἷον ἐν μεγάλαις ἐορταῖς, ἢ κατὰ
τὴν γεῦσιν τῶν πρωτολείων τῶν καρπῶν· ἐλλειπτικῶς
ἀντὶ τοῦ νὰ ζήσωμεν ἵνα συνεορτάσωμεν καὶ τὸ ἐπόμενον
ἔτος τὴν ἐορτὴν ταύτην, ἢ νὰ γευθῶμεν καὶ πάλιν τῶν
καρπῶν. Ὅθεν κατάραν ἀντὶ εὐχῆς ἐκφέρει ὁ ἐπιλέγων
«καὶ τοῦ χρόνου» κατὰ τοὺς γάμους, διότι εὐχεται οὕτω
οὐ μόνον ν' ἀποθάνῃ ὁ ἕτερος τῶν νεονύμφων πρὸ τῆς
παρελεύσεως ἔτους, ἀλλὰ καὶ εἰς νέον νὰ ἔλθῃ γάμον ὁ
ἐπιζήσας.

Εἶναι εὐνόητο πράγματι ὅτι ἡ εὐχὴ «καὶ τοῦ χρόνου» ταιριάζει σὲ
γεγονότα ἢ περιστάσεις, ἡ ἐπανάληψη τῶν ὁποίων εἶναι καταρ-

---

8 Πολίτης 1901: 387-8. Βλ. καὶ νωρίτερα Βερέττας 1860: 52.

χήν επιθυμητή (όπως είναι π.χ. οι γιορτές της καρποφορίας)· στα συμφραζόμενα όμως ενός γάμου αποκτά την αξία κατάρας, αφού για να εορτασθεί ξανά τον άλλο χρόνο γάμος θα πρέπει να έχει πάψει να υφίσταται αυτός που εορτάζεται τώρα, λόγω θανάτου ενός από τους δύο συζύγους — ή τουλάχιστον, με τα δεδομένα κυρίως της δικής μας εποχής, λόγω διαζυγίου. Γράφει όμως στη συνέχεια ο Πολίτης:

Λέγεται δ' ή παροιμία ἐπὶ τῶν ἄκαιρα καὶ ἀλόγιστα
λαλούντων καὶ ἐπὶ τῶν μεμψιμοίρως ἀποδεχομένων τὰς
πρὸς αὐτοὺς γινομένας χάριτας.

Με άλλα λόγια, η άστοχη αυτή ευχή, που μπορεί να έχει το τρομακτικό άκουσμα κατάρας, μπορεί εξίσου να ερμηνευτεί ως αχαριστία και αδικαιολόγητη γκρίνια απέναντι στην καλοσύνη του οικοδεσπότη του γαμήλιου γλεντιού, αλλά και ως μη εσκεμμένη, παρόλα αυτά ανεπίτρεπτη απερισκεψία· συχνά στο άκουσμα της παροιμίας σήμερα απαντάμε με μειδίαμα, που οφείλεται στην τελευταία αυτή ερμηνεία. Με τον τρόπο αυτό η παροιμία πλησιάζει στο πνεύμα του αρχαίου αστείου: για το σχολαστικό του ανεκδότου μπορεί κανείς με ασφάλεια να συναγάγει ότι η αταίριαστη ευχή του προδίδει και διακωμωδεί τη χωρίς όρια αφηρημάδα του, ή ακόμη και την έλλειψη ικανότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις που οφείλεται στο υπερβολικό του «βύθισμα» σε μια κατ' επίφαση μόνο πνευματική ζωή.

Είναι εύλογη η απορία για το είδος της σχέσης μεταξύ του αρχαίου ανεκδότου και της νεοελληνικής παροιμίας, και για την αρχική μορφή του κοινού τους περιεχομένου. Πριν ανιχνεύσουμε, όμως, τη σχέση μεταξύ ανεκδότων και παροιμιών, μπορούμε να εξετάσουμε αν και πού απαντά η θεματική του ανεκδότου του *Φιλόγελω* στην αρχαία γραμματεία. Ο *Φιλόγελως* δεν περιέχει άλλο ανέκδοτο που να μπορεί να παραλληλιστεί με το 72· παροιμίες με αυτό ή παρόμοιο περιεχόμενο έχουν ευρεία χρήση στο βαλκανικό χώρο,⁹ αλλά

9 Βλ. Πολίτης 1901: 388, με παραδείγματα βουλγαρικά, ρουμάνικα και κουτσοβλάχικα.

δεν συναντώνται στο *corpus* των αρχαίων παροιμιολογικών,¹⁰ ούτε στη συλλογή του Strömberg, κάποια ενδιαφέροντα αρχαιοελληνικά παράλληλα όμως βρίσκονται σε κείμενα διαφορετικού χαρακτήρα. Η στάση του ανάγωγου καλεσμένου του ανεκδότη και της παροιμίας παρουσιάζει αξιοσημείωτη ομοιότητα με τη συμπεριφορά που σκιαγραφείται σε δύο *Χαρακτήρες* του Θεόφραστου (4^{ος} αι. π.Χ.). Στο κεφ. 12 (*Ἄκαιρος*), ένα από τα παραδείγματα του *ἄκαιρου* χαρακτήρα έχει να κάνει με ανάρμοστη συμπεριφορά σε γάμο:

καὶ κεκλημένος εἰς γάμους τοῦ γυναικείου γένους
κατηγορεῖν.

Καλεσμένος σε γάμο, κατηγορεῖ το γυναικείο φύλο.

Ὡς *ἀκαιρία* φαίνεται να εννοείται η ἔλλειψη «τακτ»,¹¹ η αποτυχία προσαρμογῆς της συμπεριφοράς στις περιστάσεις, η ακατάλληλη αντίδραση. Ο Θεόφραστος δίνει και άλλα ποικίλα παραδείγματα *ἀκαιρίας*,¹² αλλά ένα ακόμη παράδειγμα σε συμφραζόμενα γάμου βρίσκουμε στο Λουκιανό. Στο ἔργο του *Συμπόσιο* παραθέτει κουβέντες και μαλώματα φιλοσόφων σε γαμήλια συνάθροιση· ένας από

---

10 Παροιμίες με θέμα το γάμο αναφέρονται στις συμβάσεις και εθιμικές προϋποθέσεις του (CPG 2: *Αποστόλου συναγωγή παροιμιῶν* 5.24, 26a-b). Το θέμα της ευχής στις παροιμίες κυρίως εμφανίζεται σε προτροπές να μην εύχεται κανείς τα αδύνατα: Μηδὲν κατὰ βόδς εὔξῃ: μὴ πάντα ἐπιτρέπειν ταῖς εὐχαῖς (CPG 1: Διογενιανός 6.55 = Μάντισσα 2.7). Πβ. CPG 1: Ζηνόβιος 5.18 (μὴ κίνει Καμάριναν). Βλ. και Lelli 2009: 512.

11 Diggle 2004: 321 ('The tactless man'), 324. Αυτοῦ του εἶδους η επιπολαιότητα διαφέρει ἀπὸ τη σκόπιμη πειρακτικὴ διάθεση ενός ἄλλου καλεσμένου σε γάμο, που κοροϊδεύει τὴν ἀγάπη του οικοδεσπότη του (ενός παράσιτου) για το φαγητό (*Μάχων Χρεῖες* ἀπόσπ. 3 Gow).

12 Στο ἴδιο κεφάλαιο: η προσπάθεια να τραβήξει τὴν προσοχὴ κάποιου ἐνῶ εἶναι ἀπασχολημένος· η καντάδα στην ἐρωμένη του ἐνῶ αὐτὴ ψήνεται στον πυρετό· η ἀφιξὴ του ὡς μάρτυρα σε ὑπόθεση που ἔχει κλείσει· η πρόταση για περίπατο σε φίλο που μόλις ἔχει ἐπιστρέψει ἀπὸ μακρὰ διαδρομὴ, κ.ά. Ἐνα ἀκόμη παράδειγμα ἔλλειψης τακτ συναντάμε στο ἀστεῖο ἀρ. 67 (σχολαστικὸς λέει στον πεθερό του ὅτι ἕνας φίλος του εἶναι χαρούμενος ἐπειδὴ ἔθαψε τὸ δικό του πεθερό!).

τους καλεσμένους απαξιώνει το θεσμό του γάμου (39-40): «το καλύτερο θα ήταν να μη χρειαζόμαστε το γάμο, αλλά ακολουθώντας τον Πλάτωνα και το Σωκράτη να επιδιδώμαστε στον έρωτα για νεαρά αγόρια ... αλλά αν είναι απαραίτητος και ο γάμος με γυναίκες, καλό θα ήταν να είχαμε τις συζύγους μας κοινές, σύμφωνα με τις απόψεις του Πλάτωνα, ώστε να μένουμε μακριά από το φθόνο». Στο πνεύμα της συμποτικής ελαφρότητας, ο καλεσμένος αυτός προκαλεί το γέλιο με την ακαταλληλότητα της κριτικής του:

Γέλως ἐπὶ τούτοις ἐγένετο ὡς οὐκ ἐν καιρῷ λεγομένοις.

Ἐλασαν με τα λεγόμενά του, που έρχονταν σε ακατάλληλη στιγμή.

Ο δεύτερος θεοφράστειος χαρακτήρας που φαίνεται άμεσα σχετικός με τη συμπεριφορά του γαμήλιου καλεσμένου είναι αυτός που περιγράφεται στο κεφ. 14, το οποίο παρουσιάζει την *άναισθησίαν*, δηλαδή την έλλειψη ευαισθησίας και συναισθηματικής αντίληψης, που αγγίζει όμως τα όρια της ηλιθιότητας.¹³ Τα παραδείγματα δείχνουν ότι *άκαιρία* και *άναισθησία* δεν διαφέρουν τόσο ως προς το είδος της συμπεριφοράς με την οποία συνδέονται (αν και υπονοείται ότι η ερμηνεία της συμπεριφοράς αυτής είναι σε κάθε περίπτωση διαφορετική). Το παράδειγμα του ανόητου σε κηδεία (η οποία, για το κοινό αίσθημα, είναι έννοια αντίθετη του γάμου) θυμίζει αρκετά τον ανάγωγο σε γάμο:

καὶ ἀπαγγέλλοντος αὐτῷ, ὅτι τετελεύτηκέ τις αὐτοῦ τῶν φίλων, ἵνα παραγένηται, σκυθρωπάσας καὶ δακρύσας εἰπεῖν· Ἄγαθῆ τύχη.

Όταν του αναγγέλλουν ότι πέθανε κάποιος από τους φίλους του, ώστε να παραστεί [στην κηδεία], σκυθρωπός και με δάκρυα στα μάτια λέει: «Καλή του τύχη».

13 Diggle 2004: 333 ('The obtuse man').

Ο ανόητος αυτός εκδηλώνει συναισθηματική συμμετοχή (δάκρυ) αλλά εκστομίζει άκαιρο λόγο (καλή τύχη ως ευχή για νεκρό).¹⁴

Οι *Χαρακτήρες* αποδεικνύουν ότι η ιδέα της αταίριαστης ευχής (γενικότερα, αλλά και σε γάμο ειδικότερα) είχε παλαιά και ευρύτερη χρήση στην αρχαία γραμματεία πέρα από τη συλλογή των αρχαίων ανεκδότων, από την οποία ξεκινήσαμε. Έχει σημασία ότι αυτό δεν είναι το μόνο σημείο στο οποίο συναντώνται ο Θεόφραστος με το *Φιλόγελο*: και αλλού οι *Χαρακτήρες* αναφέρονται σε στοιχεία συμπεριφοράς που διακωμωδούνται σε ανέκδοτα του *Φιλόγελο*.¹⁵ Αξιοσημείωτο είναι ότι στη μορφή που μας έχουν σωθεί, που μαρτυρεί παρεμβάσεις μεταγενέστερες της αρχικής συγγραφής, οι *Χαρακτήρες* περιέχουν ενδείξεις ηθικοπλαστικού σκοπού (στο προοίμιο, τον επίλογο και τους ορισμούς), αλλά και διασκεδαστικό τόνο, που θεωρείται ο πρωταρχικός σκοπός του έργου.¹⁶ Αυτό συνάδει με τη διπλή δυνατότητα λειτουργίας της αρνητικής γαμήλιας ευχής, ως παραδείγματος συμπεριφοράς ενός προβληματικού χαρακτήρα, αλλά και ως αστείου. Η πρώτη δυνατότητα δεν απέχει πολύ από την ουσία της παροιμίας. Η δεύτερη δυνατότητα συνδέεται άμεσα με το ανέκδοτο, με το οποίο οι *Χαρακτήρες* μπορεί να μοιράζονται ένα ακόμη στοιχείο: το συμπόσιο, το περιβάλλον στο οποίο τα ανέκδοτα σίγουρα, και οι *Χαρακτήρες* πιθανότατα, είχαν ιδιαίτερη θέση· αν και ο ακριβής σκοπός των *Χαρακτήρων* του Θεόφραστου παραμένει αντικείμενο διαφωνίας, έχει υποστηριχθεί (όπως υπαινιχθήκαμε παραπάνω) η πιθανότητα να προορίζονταν για τη διασκέδαση των φίλων του — γιατί όχι σε συμποτικό περιβάλλον.¹⁷ Το παράδειγμα *άκαιρίας*

14 Άλλα παραδείγματα «αναισθησίας» από το Θεόφραστο (κεφ. 14): να αποκοιμηθεί κανείς στο θέατρο· να μη βρίσκει τα ίδια του τα πράγματα· να ενοχλείται επειδή ο δούλος του δεν βρήκε να αγοράσει αγγούρια το χειμώνα· να αναφωνεί, όταν έχει βρέξει, ότι ευωδιάζουν τ'αστέρια, αντί η γη, κ.ά. Πβ. τα ανέκδοτα του *Φιλόγελο* 196-205 για τους *άφωεις* (ανόητους). Η ηλιθιότητα είναι και αυτή θέμα παροιμιών.

15 Π.χ. στη δειλία, θέμα των *Χαρακτήρων* (κεφ. 25) και των ανεκδότων 96, 206-10, 217-8. Βλ. επίσης Baldwin (1983: 59).

16 Diggle 2004: 12-16.

17 Μια άλλη, όχι τόσο άσχετη εκδοχή είναι ότι είχαν σχεδιαστεί από το Θεόφρα-

από το Λουκιανό ανήκει σε λογοτεχνικό συμπόσιο, αλλά διαφέρει από την άποψη ότι δεν περιέχει ευχή.¹⁸ Το μισογυνικό πνεύμα που το διακρίνει όμως το συναντάμε και σε παροιμίες: «Γυναῖκα θάπτειν κρείσσόν ἐστιν ἢ γαμείν» (CPG 2: Αρσένιος 5.77b), «Δύ' ἡμέραι γυναικός εἰσιν ἥδιστα· ὅταν γαμῆ τις κάκφερη τεθηκυῖαν» (CPG 2: Αρσένιος 6.38c), «Ζευχθεὶς γάμοισιν οὐκέτ' ἔστ' ἐλεύθερος» (CPG 2: Αρσένιος 8.29a). Το συναντάμε επίσης σε κάποια ανέκδοτα του Φιλόγελω (246-9, *Περὶ μισογυναϊκῶν ἀνδρῶν*).¹⁹

Μπορούμε τώρα να εξετάσουμε τη σχέση ανεκδότων και παροιμιῶν. Τα δύο είδη έχουν βέβαια σαφείς διαφορές: οι παροιμίες ανήκουν σε κάθε στιγμή της καθημερινότητας και δεν συνδέονται, όπως τα ανέκδοτα, με συγκεκριμένο περιβάλλον.²⁰ Η παροιμία έχει ιδιαίτερα εκφραστικά και δομικά γνωρίσματα, που διαφέρουν από αυτά του ανεκδότου, έχει ανώνυμη προέλευση και δεν καταλαμβάνει πάνω από μια πρόταση,²¹ ενώ το ανέκδοτο, σύντομο κι αυτό, μπορεί να έχει μεγαλύτερη έκταση και επώνυμη πηγή. Παρ' όλα αυτά, παροιμία και ανέκδοτο έχουν κοινά ειδολογικά χαρακτηριστικά: είναι είδη λαϊκής έκφρασης, έχουν προφορική προέλευση, και ολοφάνερα παρουσιάζουν μεγάλη αντοχή στο χρόνο. Είναι κοινή γνώση ότι οι παροιμίες έχουν καθολικότητα και διάρκεια²² (και αρκετές παροιμίες σώζονται αυτούσιες από την αρχαιότητα), αλλά

στο ως ευχάριστα διαλείμματα σε διαλέξεις του για θέματα ηθικής· ο ασύμμετρος χαρακτήρας του έργου αποθαρρύνει την πιθανότητα να επρόκειτο για οργανωμένο εγχειρίδιο ρητορικής (βλ. Diggle 2004: 15-6).

- 18 Άλλο σημείο συνάντησης ανάμεσα στο Λουκιανό και στο Φιλόγελω είναι το ανέκδοτο 69, που όπως το έργο *Περὶ πένθους* (13), διακωμωδεί τα λόγια με τα οποία θρηνούν οι γονεὶς το νεκρό γιο.
- 19 Το μισογυνικό συναίσθημα ανάγεται στον ίαμβο (ο ψόγος γυναικῶν του Σημωνίδη [ἀπόσπ. 7W] είναι το γνωστότερο δείγμα), για τον οποίο βλ. και παρακάτω, σελ. 128.
- 20 Όπως παρατηρεί ο Bremmer (1997: 13): 'It was typical of Greek civilization that the occasions for laughter and mockery were not those of everyday life but those of conviviality and festivity.'
- 21 Βλ. τον ορισμό του Russo (1983: 121).
- 22 Russo 1983: 121. Παροιμίες αρχαίες που χρησιμοποιούμε ακόμη: χεῖρ χεῖρα νίπτει, ἐὰν μὴ πάθῃς οὐ μὴ μάθῃς, τυφλὸς ὁ ἔρω, τὰ σῦκα σῦκα.

το ίδιο ισχύει και για μερικά ανέκδοτα.²³ Και τα δύο είδη ενσωματώνονται σε λογοτεχνικά κείμενα, αλλά υπάρχουν και ανεξάρτητα από αυτά, και διαθέτουν στοιχεία αυτόνομης λογοτεχνικής αξίας.²⁴ Συνήθως η προφορική χρήση και διάδοση προηγείται, και η καταγραφή (εντός παντοειδών κειμένων ή σε εξειδικευμένες συλλογές) έπεται. Τέλος τα αστεία, όπως και οι παροιμίες, συχνά εκφράζουν κοινώς αποδεκτές αλήθειες και έχουν αναγνωρίσιμο ηθικό δίδαγμα.²⁵

Ας επιστρέψουμε τώρα στο *Φιλόγελω*. Οι ιδιότητες που σχολιάστηκαν παραπάνω με αφορμή το ανέκδοτο 72 (αγνωμοσύνη, *άκαιρία*, αναισθησία), αποτελούν θέμα παροιμιών.²⁶ Στενοί δεσμοί με το είδος της παροιμίας αποδεικνύονται και για άλλα ανέκδοτα του *Φιλόγελω*, όπως το 33 (γιος σχολαστικού διαλέγεται με την αντανάκλασή του στο νερό), που μπορεί να παραλληλιστεί με την ιστορία για την ανόητη γυναίκα που διηγείται ο Ζηνόβιος (1.53).²⁷ Το ανέκδοτο 55

23 Η S.R. West (*OCD*³ λήμμα *Philogelos*) αναφέρει το παράδειγμα του ανεκδότου 257 (σχολαστικός αγόρασε κοράκι με σκοπό να ελέγξει την κοινή πεποίθηση ότι το πουλί συχνά ζούσε πάνω από 200 χρόνια), σημειώνοντας μια παρόμοια διήγηση για σύγχρονο πολιτικό ο οποίος επιδόθηκε στην εκτροφή χελωνών για τον ίδιο σκοπό, μετά την αποχώρησή του από τα κοινά. Ο Baldwin (1983: 58) σημειώνει την ομοιότητα του αστείου 17 με ένα τύπο χιούμορ γνωστό στην Αγγλία του 16^{ου} αι., και ότι το συγκεκριμένο αστείο απαντά και σε ιρλανδέζικη συλλογή ανεκδότων. Βλ. και ό.π.: 67 (για το αστείο 52), 68 (για το αστείο 56), 70 (για το αστείο 61), 105 (για το 227).

24 Βλ. Russo (1987: 122-25) για τις εκφραστικές αρετές της παροιμίας (π.χ. χρήση μεταφοράς και ακουστικών τεχνασμάτων, επαναλήψεων, παρηχήσεων), τις οποίες είχε υπαινιχθεί και ο Αριστοτέλης με τον όρο *δεξιότητα* (σύμφωνα με το *Συνέσιο*, *Φαλάκρας εγκώμιο* 22). Η δήλωση *proverbs are the equivalent of complete little poems* (Russo 1987: 123) έχει αλήθεια για κάποιες τουλάχιστον παροιμίες (δεν λείπουν και πιο άτεχνες εκδοχές, ό.π.: 125). Οι παροιμίες γίνονται καλύτερα κατανοητές στη «ζωντανή» χρήση, που απαντά μερικές φορές στα κείμενα (ό.π.: 126-27).

25 Βλ. π.χ. τον ορισμό της παροιμίας στο *OCD*³ λ. *paroemiographers*: 'concise saying in common and recognized use, often summarizing experience or embodying practical wisdom ...it contributed to the formulation of moral philosophy'.

26 Έδίδαξά σε κυβισᾶν καὶ σὺ βυθίσαι με ζητεῖς (ἐπὶ τῶν κακᾶ ἀντὶ ἀγαθῶν ἀποδιδόντων — *αγνωμοσύνη*), Αποστολ. 6.49· Εὐήθει δάκτυλον μὴ δείξης, ἵνα μὴ καὶ τὴν παλάμην σου καταπίῃ (ὅτι οὐ χρὴ θάρρος διδόναι τοῖς ἀνόητοις — *ανοησία*), Αποστολ. 8.10. Πβ. και Strömberg 1961: 24, 30.

27 Βλ. την πρόσφατη έκδοση του Lelli (αναθεωρημένη μορφή του κειμένου του CPG).

(σχολαστικός πουλά τα βιβλία του για να ζήσει) ηχεί σαν ειρωνεία ή παρωδία της κοινώς αποδεκτής αντίληψης ότι η ανάγνωση βιβλίων αποφέρει πνευματικό κέρδος (π.χ. Ξενοφών, *Απομν.* 1.6.14). Το 127 βασίζεται σε μια ιδέα («τα μουλάρια είναι καλύτερα από τα γαϊδούρια») που απαντά στο Θέογνη (996) με βαρύτητα παροιμίας.²⁸ Παροιμιακά θέματα εμφανίζονται και σε άλλα ανέκδοτα, όπως αυτό για το χοίρο που σκάβει σε ξένο χωράφι (146), τον πετεινό που διακόπτει τον ύπνο (147) και το φλύαρο κουρέα (148).²⁹ Κάποιες παροιμίες συνδέουν το θέμα τους με την εθνική καταγωγή, όπως συμβαίνει και σε ανέκδοτα του *Φιλόγελο*.³⁰

Τίθεται τώρα το ερώτημα τι προηγείται χρονικά, η παροιμία ή το ανέκδοτο. Αυτό το ερώτημα είναι δύσκολο να το απαντήσουμε με ακρίβεια, καθώς θέματα του περιεχομένου των ανεκδότων ανιχνεύονται και σε άλλα λογοτεχνικά είδη, όπως τις συλλογές αποφθεγμάτων που η παράδοση αποδίδει στον Πλούταρχο: *Αποφθέγματα βασιλέων και στρατηγών* (= *Ηθικά* 172b – 208a) και *Λακωνικά Αποφθέγματα* (= *Ηθικά* 208b – 242d).³¹ Τα αποφθέγματα ως διακριτό είδος λαϊκής σοφίας³² συγγενεύουν με τα ανέκδοτα, και οι συλλογές του «Πλουτάρχου» πρέπει να συγκαταλέγονται στις πηγές της συλλογής *Φιλόγελο*.³³ τα αποφθέγματα που περιέχουν είναι παρόμοιας

28 Baldwin 1983: 62, 68, 84. Στο στίχο αυτό του Θέογνη ο Van Groningen (1996: 373) σχολιάζει: 'la comparaison des mulets et des ânes n'est pas fortuite', με επιχείρημα ότι το γαϊδούρι είναι γόνιμο ενώ το μουλάρι στείρο· το ανέκδοτο 127 όμως επιβεβαιώνει ότι στην παραδοσιακή σύγκριση υπερέχει το μουλάρι. Το δίδαγμα της παροιμιακής ρήσης ίσως είναι ότι οι περιστάσεις υπαγορεύουν ποιο από τα συγκρινόμενα υπερέχει σε κάθε σύγκριση, πβ. τους στίχους του Ανανίου (απόσπ. 3W) για τα σύκα τα οποία η κατάσταση καθιστά πολυτιμότερα από χρυσάφι.

29 Baldwin 1983: 89 (με αναφορές σε παράλληλα κείμενα).

30 Π.χ. Ζηνόβιος 2.24, Ἄ φιλοχρηματία Σπάρταν ἔλοι, ἄλλο δὲ οὐδέν (αὕτη λέλεκται ἐπὶ τῶν ἐξ ἄπαντος κερδαίνειν προαιρουμένων). Μένανδρος 426 K-A = ΠΑ 11.438, Κορινθίω πίστευε καὶ μὴ χρῶ φίλω. Βλ. Strömberg 1961: 18-23.

31 Για την αυθεντικότητα των συλλογών αυτών (όχι αποδεκτή από όλους) βλ. την εισαγωγή της έκδοσης *Belles Lettres* σελ. 1-10, 133-39 και τη βιβλιοκρισία του Swain.

32 Russo 1997: 57-63.

33 Βλ. και Bremmer 1997: 17.

έκτασης με τα ανέκδοτα του Φιλόγελω και μοιάζουν στο ύφος. Διαφέρουν από τα ανέκδοτα και τις παροιμίες από την άποψη ότι συνδέονται με συγκεκριμένα πρόσωπα και ιστορικά συμφραζόμενα, συχνά όμως αποδεσμεύονται από τα συμφραζόμενα αυτά και προσεγγίζουν στη φύση της γνωμικής ρήσης.³⁴ Κάποια ανέκδοτα του Φιλόγελω μπορούν άμεσα να παραλληλιστούν με συγκεκριμένα αποφθέγματα, όπως και με άλλα χωρία των *Ηθικών* (Φ. 263 // *Ηθικά* 235e, 525d (*Περὶ φιλοπλουτίας*)· Φ. 264 // *Ηθικά* 178f-179a κ.α.).³⁵

Παράλληλη παρουσία ψυχαγωγίας/ γέλιου και διδαχής εντοπίζεται βέβαια και στους παροιμιόμυθους του Αισώπου. Οι μύθοι με ζώα, αν και αποτελούν αυτόνομο είδος, έχουν στοιχεία τόσο από το είδος της παροιμίας όσο και από τον κωμικό χαρακτήρα των ανεκδότων.³⁶ Οι μύθοι του Αισώπου έχουν θέση στα διαλείμματα του δικαστηρίου, όσο και στο συμπόσιο (Αριστοφ. *Σφήκες* 566, 1258-60). Και σε αυτούς βρίσκουν τα ανέκδοτα του Φιλόγελω συγκεκριμένα παράλληλα (Φ. 142 // *Αισώπου Μύθοι* 57 Hausrath).³⁷ Ομοιότητες υπάρχουν και με μύθους άλλων συλλογών: το ανέκδοτο 139 βρίσκει παράλληλο στους *Μύθους* του Βάβριου (75 Perry) για το θέμα του *ἄτεχνου* ιατροῦ (Σιδωνίου στο ανέκδοτο)· το ίδιο και το (ημιτελές) 114 (*Μύθοι* 54 Perry), με θέμα ένα ευνούχο (τη θηλυπρέπεια και την αδυναμία του να τεκνοποιήσει).³⁸

Οι ισχυροί ειδολογικοί συσχετισμοί μεταξύ ανεκδότου, παροιμίας και μύθου (είδη λαϊκής λογοτεχνίας «σοφίας»)³⁹ σίγουρα ευνο-

34 Βλ. παραπάνω, υποσημ. 6 και Russo (1997: 59), που συνδέει απόφθεγμα, γνωμικό/ παροιμία και ανέκδοτο ως δυνάμει τμήματα της ίδιας εξελικτικής γραμμής.

35 Baldwin 1983: 112. Το περιεχόμενο του ανεκδότου 150 ταυτίζεται απόλυτα με την ιστορία από τα *Ηθικά* 534b (*Περὶ δυσωπίας*).

36 Βλ. Adrados 1999: 17-8.

37 Το ανέκδοτο 173 (ποντίκι πέφτει στο μέλι) θυμίζει το *Μύθο* 60 Perry (ποντίκι πέφτει στη σούπα), αν και το θέμα είναι διαφορετικό (στην πρώτη περίπτωση η ανοησία ενός Κυμαίου, στη δεύτερη η λαιμαργία). Μια παροιμία από τον Αίσωπο (Perry 1952: 187, αρ. 149) θυμίζει έντονα το ανέκδοτο Φ. 23. Βλ. και Baldwin 1983: 59, 88, 95-6.

38 Baldwin 1983: 70, 82, 86, 94.

39 Βλ. Hansen 1998: 65. Η λαϊκή λογοτεχνία δεν είναι εύκολο να οριστεί, αν και το αισθητικό κριτήριο μπορεί να βοηθήσει στον καθορισμό της (λογοτεχνική

ούν τη διακίνηση θεμάτων ανάμεσά τους. Τα είδη αυτά όμως δεν είναι εντελώς ξένα προς τον έντεχνο λόγο, στο βαθμό που έχουν αισθητικές αξιώσεις και αποδέκτες-κοινό.⁴⁰ Είδαμε ήδη τις θεματικές ομοιότητες με τους *Χαρακτήρες* του Θεόφραστου και με χωρία από το Λουκιανό. Άλλο ένα λογοτεχνικό είδος που φαίνεται σχετικό είναι οι *Χρείες* του Μάχωνα, διηγήσεις ανεκδοτολογικού χαρακτήρα σε ιαμβικό τρίμετρο στίχο, με αναφορά σε ιστορικά πρόσωπα.⁴¹ Οι *Χρείες* συγγενεύουν με τα αποφθέγματα, αλλά λόγω του συχνά «σκαμπρόζικου» περιεχομένου τους θυμίζουν ακόμη μύθους σε ιαμβικό μέτρο, αλλά και ιαμβικά ποιήματα της αρχαϊκής εποχής, τα οποία, όπως είναι γνωστό, έχουν σχέση με τον αίνου⁴² / μύθο.⁴³

Μία ακόμη λογοτεχνική μορφή που εμφανίζει θεματική συνάφεια με τα ανέκδοτα του *Φιλόγελω* (και συνδέεται και αυτή με το συμπόσιο) είναι τα σατιρικά επιγράμματα του ενδέκατου βιβλίου της *Παλατινής Ανθολογίας*.⁴⁴ Κάποια από τα επιγράμματα αυτά διακωμωδούν τύπους χαρακτήρων και επαγγέλματα, όπως τα ανέκδοτα του *Φιλόγελω*. Ένας τύπος που διακωμωδεύεται σε αρκετά επιγράμματα είναι αυτός του φιλοσόφου, για γνωρίσματα που θυμίζουν αρκετά τους σχολαστικούς των ανεκδότων: την επιφανειακή σοφία και την εσωτερική κενότητα· παρόμοια χαρακτηριστικά αποδίδουν κάποια επιγράμματα και σε άλλους τύπους, του *γραμματικού* και του *ρήτορα*/ δικηγόρου, που επίσης έχουν συγγένεια με το *σχολαστικό*.⁴⁵ Αλλά και άλλοι τύποι χαρακτήρων είναι κοινοί σε ανέκδοτα

παραγωγή που χαρακτηρίζεται από απλότητα και αμεσότητα έκφρασης και νοήματος, Hansen, ό.π.: xiv-xvii).

40 Βλ. και Russo 1997: 49-50.

41 Το ανέκδοτο 32 (πβ. 96 *bis*) θυμίζει κάπως τις *Χρείες*, απόσπ. 5 Gow (όπου όμως η αιτία της απροθυμίας του παράσιτου να φάει *κωβιούς*, ενώ τρώει όλα τα άλλα *ῥψα*, είναι κάπως ασαφής, ενώ ο σχολαστικός του ανεκδότου φοβάται μη δώσει την εντύπωση ότι ήρθε σε δείπνο *τοῦ φαγεῖν ἔνεκα*).

42 Αφηγηματικό είδος της αρχαϊκής εποχής που απευθύνεται σε ένα μόνο άτομο (π.χ. Αρχίλοχος απόσπ. 174W, 185W) — ο όρος χρησιμοποιείται και ευρύτερα για κείμενα διδακτικού χαρακτήρα, π.χ. τους μύθους του Αισώπου.

43 Βλ. Gow 1965: 12-5.

44 «Συμποτικά και σκωπτικά». Για μια γενική θεώρηση του είδους βλ. Nisbet 2007.

45 Π.χ. οι κυνικοί φιλόσοφοι σατιρίζονται στα επιγράμματα: ΠΑ 11.153-158, 410,

και σατιρικά επιγράμματα. Για παράδειγμα, τόσο το ανέκδοτο 27 (για σχολαστικό) όσο και το επίγραμμα 171 (για φιλάργυρο) διακωμωδούν τη φιλαργυρία ασθενούς (τα ανέκδοτα 104-5 αναφέρονται ειδικά στον τύπο του φιλάργυρου, όπως και τα επιγράμματα 165-73 και το κεφ.10 των *Χαρακτήρων* του Θεόφραστου).⁴⁶ Το προαναφερθέν ανέκδοτο 139 θυμίζει το επίγραμμα 382 (για ένα ανίκανο [πλατυλέσχη] ιατρό) ως προς το θέμα. Αρκετά επιγράμματα έχουν θέμα το γάμο: το 6 και το 388, για τα χαρακτηριστικά του γάμου του φτωχού, θυμίζουν παροιμία· δεν λείπει ο ηθικός και σωφρονιστικός χαρακτήρας από τα ποιήματα του ενδέκατου βιβλίου,⁴⁷ τα οποία έτσι προστίθενται στην ομάδα κειμένων που συνδυάζουν την ελαφριά ψυχαγωγία με τη διδαχή. Άλλα επιγράμματα, όπως το 50 και το 79 αποτελούν καθαρή σάτιρα (αντίστοιχα, οι μισογυνικές παροιμίες που είδαμε παραπάνω έχουν σατιρικό ύφος). Υπάρχει επίσης κοινότητα σε λογοπαίγνια και εκφραστικούς τρόπους (*ΠΑ* 252, πβ. 219 και *Φιλόγελως* 234).⁴⁸

Τέλος, θεματική συγγένεια υπάρχει και με το είδος του μίμου: το μοτίβο των ανόητων απαντήσεων σε ερωτήσεις σχολικού τύπου απαντά στο ανέκδοτο αρ. 136, αλλά και στον Ηρώνδα (3.22-36).⁴⁹ Το ανέκδοτο αρ. 9, για την ανοησία ιδιοκτήτη γαϊδάρου, μπορεί να παραλληλιστεί με χωρίο από μιμιάμβο του Ηρώνδα (3.27), όπου το να ασκεί κανείς επάγγελμα σχετικό με γαϊδάρους θεωρείται δείγμα χαμηλής νοημοσύνης. Φαίνεται όμως πως η δήλωση αυτή

434, 435· οι γραμματικοί στα: *ΠΑ* 11.321, 322, 347· και οι ρήτορες στα *ΠΑ* 11.141-152. Βλ. και Brecht 1930: 18-30, 34-7. Η σάτιρα των φιλοσόφων ήταν δημοφιλές λογοτεχνικό θέμα ήδη από την αρχαία κωμωδία.

46 Επιπλέον παραδείγματα θεματικής ομοιότητας: *Φ.* 112 // *ΠΑ* 11.169, *Φ.* 113 και 119 // *ΠΑ* 11.342 και 393, *Φ.* 121 // *ΠΑ* 11.208 (Baldwin 1983: 81-84, 87). Οι Σιδώνιοι διακωμωδούνται στα αστεία 128-39· για το επίγραμμα 11.327 σημειώνει ο Baldwin (ό.π.: 84) ότι σατιρίζει τις γυναίκες της Σιδώνας, η διόρθωση όμως του Hillscher (Σιθονίων αντί Σιδονίων) φαίνεται να επιβάλλεται από τα συμφραζόμενα του επιγράμματος, που υπονοεί άξεστες γυναίκες από τη βαρβαρική Σιθόνα της Θράκης (βλ. και Beckby 1958: 830, Aubreton 1972: 186).

47 Βλ. Nisbet 2007: 356 και σημ. 10.

48 Βλ. και τη σχετική σημείωση του Beckby (1958: 827), και Aubreton (1972: 160).

49 Baldwin 1983: 86.

είχε αποκτήσει αξία παροιμίας.⁵⁰ Η εκτέλεση μίμων έχει και αυτή τη θέση της στο περιβάλλον του συμποσίου,⁵¹ μαζί με το τραγούδι, τη μουσική και το χορό (πβ. το μίμο Διονύσου και Αριάδνης στο *Συμπόσιο* του Ξενοφώντα, 9.2-7).

Η παραπάνω επισκόπηση ευνοεί το συμπέρασμα ότι η παρουσία βασικών θεμάτων του περιεχομένου των ανεκδότων σε τόσα διαφορετικά λογοτεχνικά είδη δυσκολεύει την ανίχνευση της ιστορίας των θεμάτων αυτών, ανάμεσά τους και του θέματος της άκαιρης ευχής. Η παρουσία παραπλήσιου θέματος σε άλλα κείμενα συντείνει στην πιθανότητα ότι η άκαιρη ευχή είχε ήδη στην αρχαιότητα αποκτήσει παροιμιακή αξία. Στο ερώτημα όμως αν προηγείται χρονικά το ανέκδοτο ή η διαπίστωση με γενικό, παροιμιακό χαρακτήρα, θα πρέπει να μείνουμε αναποφάσιστοι, τονίζοντας μόνο ότι το περιεχόμενο του αστείου 72, που υπήρξε η αφορμή για την παρούσα μελέτη, σίγουρα ταιριάζει και στις δυο μορφές. Το ανέκδοτο είναι αρχαιότερο, αλλά δεν μπορεί να αποκλειστεί η ύπαρξη αρχαίας παροιμίας με αντίστοιχο περιεχόμενο, έστω και αν δεν μαρτυρείται. Εξάλλου οι συλλογές παροιμιών δεν είναι εξαντλητικές, αφού η παροιμία είναι είδος δύσκολο να ταυτοποιηθεί (η διάκριση μεταξύ παροιμίας, γνώμης, αποφθέγματος κτλ. είναι συχνά λεπτή), και η αρχή της αδύνατο να προσδιοριστεί.⁵² Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σώζονται παροιμίες με περιεχόμενο συναφές με αυτό των ανεκδότων. Επιπλέον, το ανέκδοτο συνδέεται και με το κωμικό είδος· κάποιες παροιμίες μπορεί να έλκουν την καταγωγή τους από το δράμα, ιδίως την κωμωδία:⁵³ στίχοι των δημοφιλών και πολυθαυμαζόμενων ποιητών μπορεί στη

50 Baldwin 1983: 55. Απαξίωση για τη δουλειά του *όρεοκόμου* (όρεός = ήμιονος) διαφαίνεται στον Αριστοφάνη (*Θεσμοφ.* 491-92). Βλ. Sommerstein 1994: 188, Zanker 2009: 84.

51 Pellizer 1990: 178. Hordern 2004: 8-9 (για τους μίμους Σωφρονίου και Ηρώνδα). Για το δύσκολο πρόβλημα αν οι μιμιαμβοί του Ηρώνδα προορίζονταν για απαγγελία/ παράσταση ή ανάγνωση βλ. Mastromarco 1984: 9-19.

52 Βλ. π.χ. Strömberg 1954: 8.

53 Βλ. και παραπάνω, υποσημ. 30 για μία παροιμιακή ρήση που απαντά στο Μένανδρο.

συνέχεια να απέκτησαν αξία παροιμίας, αλλά πώς να αποκλειστεί η πιθανότητα ότι οι ποιητές αυτοί αντλούσαν από τον ήδη υπάρχοντα θησαυρό προφορικής σοφίας;

Στην εισαγωγή του στην έκδοση των *Αποφθεγμάτων* του Πλουτάρχου στη σειρά Loeb,⁵⁴ ο Babbitt παρατηρεί: 'It is an interesting academic study, for those to whom such studies appeal, to compare the different versions of the same story, and to try to draw conclusions as to which version is derived from the other, or the others ... but such studies are bound to be unconvincing at best.' Η δυσκολία που παρατηρεί ο Babbitt είναι υπαρκτή· όπως ήδη αναφέρθηκε, η χρονική σειρά ανεκδότου και παροιμίας είναι δύσκολο να αποφασιστεί. Παρ' όλα αυτά, θα ήταν λογικό να υποθέσει κανείς ότι αφετηρία είτε του ενός είτε του άλλου είδους ήταν μια συγκεκριμένη περίπτωση, στην οποία κάποιος αντιδρά με το να χρησιμοποιεί μια αξιομνημόνευτη (λόγω δομής και περιεχομένου) φράση· μια φράση που εντυπώνεται μπορεί μετά να επαναχρησιμοποιηθεί σε διάφορες περιστάσεις. Η ανάλυση του Russo⁵⁵ προσφέρει επιχειρήματα για μια εξελικτική πορεία στην οποία προηγείται το απόφθεγμα, ως ρήση-απάντηση σε συγκεκριμένη περίπτωση, έπεται η γενίκευση του περιεχομένου του αποφθέγματος ως ρήσης με καθολική ισχύ (γνώμη – παροιμία), και τελευταίο σχηματίζεται το ανέκδοτο, όταν η *ρήση* μετατρέπεται σε *αφήγηση*· τέτοιες αφηγήσεις έχουν γενικό χαρακτήρα υπό την έννοια ότι προσκολλώνται σε πρόσωπα στα οποία ταιριάζουν, συχνά αδιαφορώντας για την ιστορική αλήθεια.⁵⁶ Από τη μια όμως, θα μπορούσε η γένεση παροιμίας και ανεκδότου να είναι σχεδόν ταυτόχρονη — από την άλλη, παρά τη φαινομενικά στενότερη σχέση των αποφθεγμάτων με ιστορικά πρόσωπα και καταστάσεις, ο παροιμιακός τους χαρακτήρας επιτρέπει την πιθανότητα οι όποιες ιστορικές συνδέσεις τους να μην είναι πάντα ακριβείς.⁵⁷ Η ίδια η φύση της συλλογής *Φιλόγελως*, που αποτελεί ρεπερ-

---

54 Σελ. 6.

55 Russo 1997: 59.

56 Βλ. και Gow 1965: 7.

57 Δύο παραδείγματα από τη συλλογή *Αποφθέγματα βασιλέων και στρατηγών*

τόριο αστείων με προσαρμοστικότητα σε διαφορετικές περιστάσεις, επιβεβαιώνει την ειδολογική ευελιξία του υλικού.

Νικολέττα Καναβού
Ανοικτό Παν/μιο Κύπρου
knikoletta@yahoo.com

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- Βερέττας Ι.Φ., 1860. *Συλλογή παροιμιών των νεωτέρων Ελλήνων μετά παραλληλισμού προς τας των αρχαίων*. Λαμία.
- Λεξικό της κοινής νεοελληνικής. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1998. Θεσσαλονίκη.
- Πολίτης Ν.Γ., 1901. *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Τόμος Γ'.* Αθήνα.
- Adrados F.R., 1999. *History of the Graeco-latin fable 1: Introduction & from the origins to the hellenistic age* (μτφρ. L.A. Ray). Leiden.
- Andreassi M., 2004. *Le facezie del Philogelos*. Lecce.
- Aubretton R., 1972. *Anthologie Grecque, 1ere partie: Anthologie Palatine, Tome X (Livre XI)*. Paris (Belles Lettres).
- Baldwin B., 1983. *The Philogelos or Laughter-Lover*. Amsterdam.
- Beckby H., 1958. *Anthologia Graeca: buch IX-XI*. Munich.

(173-74): το απόφθεγμα του Ορόντη (γαμπρού του βασιλιά Αρταξέρξη) είναι σχεδόν ταυτόσημο με μία ρήση που αποδίδεται στο Σόλωνα από το Διογένη Λαέρτιο (Α 59). Το τρίτο απόφθεγμα του Κύρου είναι μάλλον δάνειο από τον Ηρόδοτο (Θ 122, πβ. και Πλάτωνα *Νόμοι* 695a), ο οποίος αποδίδει στον Πέρση βασιλιά μία ιδέα που συναντάται και στο ιπποκρατικό *corpus* (*Περί αέρων υδάτων τόπων* 23-4), ότι ο χαρακτήρας των ανθρώπων είναι ανάλογος με τη γεωγραφία και το κλίμα της χώρας στην οποία ζουν. Στον Ηρόδοτο το απόφθεγμα συμπληρώνει την εξιδανίκευση του Κύρου (που ανάγεται σε μορφή σοφού) και ταιριάζει με το διδακτικό χαρακτήρα των συμφραζομένων (βλ. και Vannicelli 2006: 342-43).

- Brecht F.J., 1930. *Motiv- und Typengeschichte des griechischen Spottepi-gramms*. Leipzig.
- Bremmer J., 1997. 'Jokes, Jokers and Jokebooks in Ancient Greek Culture.' Στο: J. Bremmer and H. Roodenburg (επιμ.), *A Cultural History of Humour. From Antiquity to the Present Day*: 11-28. Cambridge.
- Bühler W., 1982-. *Zenobii Athoi proverbia* (3 τόμοι). Goettingen.
- CPG = *Corpus Pseudoepigrammorum Graecorum*. E. Leutsch – F. G. Schneidewin (επιμ.), Goettingen 1839, 1851 (2 τόμοι).
- Desclos M.L. (επιμ.), 2000. *Le rire des Grecs: anthropologie du rire en Grèce ancienne*. Grenoble.
- Diggle J., 2004. *Theophrastus: Characters*. Cambridge.
- Gow A.S.F., 1965. *Machon: the fragments*. Cambridge.
- Gow A.S.F. – Page, D.L., 1965. *The Greek Anthology: Hellenistic Epigrams* (2 τόμοι). Cambridge.
- Hansen W.F., 1998. *Anthology of ancient Greek popular literature*. Indiana.
- Hausrath A. (επιμ.), 1957. *Corpus Fabularum Aesopicarum*. Lipsiae (Teubner).
- Hordern J.H., 2004. *Sophron's mimes: text, translation and commentary*. Oxford.
- Krumbacher K., 1893. *Mittelgriechische Sprichwörter*. Munich.
- Lelli E. (επιμ.), 2009. *I proverbi greci: le raccolte di Zenobio e Diogeniano*. So-veria Mannelli.
- LSJ = H.G. Liddell – R. Scott – H.S. Jones (επιμ.), 1940. *A Greek-English Lexicon* (9^η έκδ.). Supplements 1968, 1996. Oxford.
- Mastromarco G., 1984. *The public of Herondas*. Amsterdam.
- Nisbet G., 2007. 'Satiric epigram.' Στο: P. Bing – J.S. Bruss (επιμ.), *Brill's companion to hellenistic epigram down to Philip*: 353-69. Leiden / Boston.
- OCD³ = S. Hornblower – A. Spawforth (επιμ.), 1996 (3^η έκδ.). *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford.
- Pellizer E., 1990. 'Outlines of a morphology of sympotic entertainment.' Στο: O. Murray (επιμ.), *Symptica: a symposium on the symposion*: 177-84. Oxford.
- Perry B.E., 1952. *Aesopica*. Urbana.
- _____. 1965. *Babrius and Phaedrus*. London / Cambridge, Mass. (Loeb).

- Russo J., 1983. 'The poetics of the ancient Greek proverb.' *Journal of Folklore Research* 20: 121-30.
- _____. 1997. 'Prose genres for the performance of traditional wisdom in ancient Greece: proverb, maxim, apothegm.' Στο: L. Edmunds – R.W. Wallace (επιμ.), *Poet, public and performance in ancient Greece*: 49-64. Baltimore and London.
- Sommerstein A.H., 1994. *Aristophanes: Thesmophoriazusaе*. Warminster.
- Strömberg R., 1954. *Greek proverbs: a collection of proverbs and proverbial phrases which are not listed by the ancient and byzantine paroemiographers*. Goeteborg.
- _____. 1961. *Griechische Sprichwörter: eine neue Sammlung*. Goeteborg.
- Swain S., 1990. 'Plutarch's *Apophthegmata*.' *CR* 40: 247-48. Βιβλιοκρισία του: F. Fuhrmann (ed., transl.), *Plutarque, Oeuvres Morales III: Apophthegmes de rois et de generaux et apophthegmes laconiens*. Paris (Belles Lettres) 1988.
- Thierfelder A., 1968. *Philogelos: der Lachfreund*. Munich.
- _____. 1968a. 'Philogelos.' *RE Suppl.* 11: 1062-68.
- Van Groningen B.A., 1966. *Theognis: le premier livre*. Amsterdam.
- Vannicelli P., 2006. *Erodoto: le Storie, libro IX, la battaglia di Platea*. Milan.
- W = M.L. West (επιμ.), 1989, 1992 (2^η έκδοση). *Iambi et elegi graeci ante Alexandrum cantati* (2 τόμοι). Oxford (OCT).
- Zanker G., 2009. *Herodas: mimiamb*s. Oxford.

**'May all your weddings be happy ones!':
Philogelos 72**

N. KANAVOU

Summary

THE ANCIENT collection of jokes entitled *Philogelos* is considered to be of mediocre value, but some of its contents do not fail to amuse us. Another striking feature of the collection is the durability of some jokes, which still survive in several European languages. However, the form of 'joke' or 'anecdote' is not the only form in which the content of jokes can appear, and this is certainly true of the *Philogelos* examples. This paper discusses a modern Greek proverb, which is almost identical in sense to the *Philogelos* joke no. 72: 'Having attended a wedding reception, an egghead (*scholastikos*) took his leave with these words: "May all your weddings be happy ones!"' (transl. B. Baldwin). It is then shown that similar content is found in texts not belonging to either the proverb or the anecdote genre. This provides stimulus for comment on the broader issue of the relationship between jokes and types of the so-called 'wisdom literature' (proverb, apophthegm and fable). Common elements between jokes and literary genres such as satiric epigrams and the mime, are also brought into the discussion. The paper culminates in some thoughts on the antiquity of the discussed proverb and joke, and on the question whether it is possible to support the chronological priority of one over the other.